

**L'enfrontament
mare/filla:
el conflicte de la
dona com a
reproductora del
patriarcat**

M. Antonia Haro
Matas
*Doctoranda de la
Facultat d'Educació*

Educació i Cultura
(2005), 18:
255-268

L'enfrontament mare/filla: el conflicte de la dona com a reproductora del patriarcat

The mother/daughter confrontation: The conflict of women as patriarchal reproducers

M. Antònia Haro Matas

Doctoranda del Departament de Ciències de l'Educació

Resumen

Las disciplinas que más han incidido en el estudio de la relación madre-hija han sido la psicología, la medicina o la biología, más que las ciencias sociales. Sin embargo, a esta relación corresponde una posición determinante en la estructura de la sociedad y en la reproducción de la misma. Es la invisibilidad del fenómeno, relegado al ámbito privado, lo que parece disminuir su relevancia social. Y es que el primer agente educativo con el que se encuentra una mujer, que será fundamental para la construcción de su identidad como tal, será su madre. De este modo, pues, corresponderá a otra mujer la función de socializarla en el contexto del patriarcado. De ella aprenderá a adaptarse en su lugar de subordinación. Lo que se intenta analizar aquí será la relación de poder que se establece entre ambas y la repercusión de su papel como reproductora social en la madre, como mujer.

Summary

Psychology, medicine and biology have studied the mother-daughter relationship in more depth than social or educational fields have. But this relationship has a relevant place in the structure of society and its reproduction. The invisibility of this phenomenon, relegated to the private sphere, seems to decrease its social prominence. Mothers are the first educational agent that daughters encounter and they are basic in constructing their daughters' identity as women. Thus, women are the ones who teach their daughters their roles within the patriarchal context. Women learn how to adapt to their subordinate roles from other women. This paper studies the relationship of power between mothers and daughters and the repercussions of their role as social reproducers on mothers as women.

1. La maternitat des d'una perspectiva antropològica

És necessari que, en primer lloc, situem «la mare», en genèric, en l'ambigu lloc de poder i subordinació que totes les societats li atorguen. En la civilització occidental ocupa un estatus central, tot i que dependent del poder públic del pare en la institució familiar com a nucli de la família, a més de la funció d'agent socialitzador primer (Buxó 1988, 111).

Des de la Verge Maria de la religió catòlica, adorada alhora que muda i plorosa, fins a la mestressa de casa servil que ens exporta el model americà WASP, passant pel model de mare com a responsable de l'honor de tots els membres de la família àrab (Lacoste-Dujardin 1993, 145), totes tindran un paper fonamental en la reproducció del patriarcat.

Tot i que a Occident la maternitat és una funció que atorga prestigi, aquesta qüestió no significa que visqui una situació de privilegi per damunt els homes. El poder de la mare mereix una especial atenció. Com ens diu Briffault al llibre *La madre*, a moltes de les societats que ell anomenà «primitives», la figura de la mare té una consideració més accentuada i positiva que a les desenvolupades (1974, 68). Ens parla fins i tot de societats que presenta com a especials pel fet que és la dona qui «domina», com els moi d'Indoxina i els ainu (1974, 70-71). Són il·lustratius alguns dels exemples que recull de societats en què les dones tenen rellevància en institucions públiques, sobretot en les religioses:

«En la religión estatal de Dahomey, por lo menos tantas mujeres como hombres ejercen funciones sacerdotales; las sacerdotisas se someten a un proceso continuo de iniciación durante tres años; se las llama “Madres”. Su persona es inviolable y gozan de grandes privilegios. [...] La deidad más temida de Matabeleland era atendida por un colegio de sacerdotisas a las que se les consideraba como sus hijas [...]. Los numerosos fetiches femeninos o “fetiches madre” son atendidos, en toda África, por mujeres» (Briffault 1974, 274).

Es pot destacar que també el catolicisme fa una distinció en la seva jerarquia de la institució monàstica femenina en termes de mare-germana.

Bachofen ens parlà d'estats passats figurats i configurats en l'inconscient i la mitologia en què la mare havia arribat a concentrar el poder de la societat (1992, 224). Quin és l'origen, llavors, de la situació de subordinació femenina? Quina és l'explicació del canvi?

Són alguns els exemples en la cultura antiga de la idea que és el matricidi en si mateix, el poder que atorga als homes el fet de vèncer la mare i esdevenir aleshores patriarques, l'origen de la situació actual. Aquesta és la tesi de Suzanne Blaise en el llibre titulat *El rapto de los orígenes o el asesinato de la madre*:

«El rapto de lo sagrado por los hombres, perpetrado a través de un matricidio histórico político-simbólico, prolongado cotidianamente durante siglos, se revela como el rapto de los Orígenes. Origen de la creación del mundo que un dios masculino se apropia —desposeída la sacralidad femenina. Origen de la humanidad —negada la mujer— madre y suplantado por el Padre. Origen de la cultura —lo femenino arrojado al ámbito de la naturaleza» (1996, 302).

Així doncs, el fet biològic de la maternitat funciona com a justificació per associar la dona a la natura, i en vèncer aquesta natura la cultura s'instaura alhora i paral·lelament i associada al patriarcat. Bachofen ens porta a la mitologia i al mite d'Orestes per explicar el pas del dret i els principis materns als paterns (1992, 144). És en ser absolt per la comunitat del crim d'haver matat la mare quan el fill adquireix independència i poder sobre ella, sobre la dona (Bachofen 1992, 150), sobre la natura.

Lévi-Strauss afirma que la classificació és necessària i útil en tot sistema social (1997, 33) i que és en el contrast d'oposats en què la classificació cobra sentit (1997, 139). És per això que l'oposició home-dona forma part de l'establiment de la cultura mateixa i que negant els privilegis de la dona l'home aconsegueix afirmar els seus.

«Personalmente no nos parece imposible que el hombre se hiciera Dios (y no al contrario) para protegerse de la omnipotencia de la Diosa-Madre al tiempo que por la codicia y la agresividad masculina. Tampoco tiene nada de sorprendente que aún en la actualidad postule un origen más glorioso que el de una matriz carnal de una criatura que desprecia. [...] Al inclinarse ante Él se inclina ante sí mismo. Deber su Origen a Dios es reconocerse inmortal. Por el contrario, la vida recibida de una mujer —su madre— no le inspira más que rechazo y angustia, proyectando sobre ella su terror a la nada, a la muerte» (Blaise 1996).

És en aquest mecanisme de rebuig per superar el narcisisme ferit de l'estructura masculina en què s'aboquen a la mare molts caires negatius amb els quals se l'associa inconscientment, i es reafirmen així els positius del patriarcat. Ella té el poder familiar, i domèstic, però aquests àmbits queden absorbits pel poder públic masculí. La dona només té poder, en la jerarquia que es troba, sobre les filles. Veiem, doncs, que hi ha un plantejament obscur, equívoc respecte a la funció central de la mare, ja que se la situa com a eix, però no se li dona el mateix poder que al pare.

S'ha atribuït també a les motivacions que duen a terme el matricidi el sentiment d'enveja envers la funció reproductora de la mare (Rodrigáñez i Cachafeiro 1995, 30) o, com hem vist a la cita de Blaise, un sentiment d'inferioritat pel fet d'haver nascut d'ella. De totes maneres, el que és segur és que la maternitat origina inquietud, misteri. Aquesta figura és la primera que ens trobem de cara a la societat i està previst socialment que la relació de tot individu amb ella serà determinant encara que sigui només per la seva absència. Casilda Rodrigáñez i Ana Cachafeiro arribaran a dir que és un element imprescindible per conèixer el nostre entorn (1995, 189). Aleshores, suposaria una gran pèrdua marginar la maternitat a un àmbit purament mèdic o psicològic, quan el seu rol és força transcendent en qualsevol circumstància social.

2. El conflicte

Com hem apuntat anteriorment, al llarg del seu procés vital, una sola dona pot veure que la seva posició social varia de subordinada a dominadora gràcies a la maternitat. Quan s'és una nena, la mare s'encarrega de la socialització i de la introducció a la comunitat. Segons els cànons que encara persisteixen de manera important en la nostra societat, l'adulta al càrrec de la qual està la nena tan sols haurà de seguir la inèrcia social per reproduir desigualtats de gènere en la seva educació. La mare, malgrat les càrregues que representa el fet de ser-ho, pot veure's alleujada de la gravetat de ser tan sols «filla» sense cap poder i passar-se al bàndol de la societat que, si bé abans la mantenia d'alguna manera en silenci, ara, a la fi, li dona un paper i una posició real i considerada. Comença a existir socialment, a tenir força i experimentar poder, quelcom que fins al moment tan sols havia estat emprat per uns altres contra ella.

«Si lo examinamos como una relación más entre los seres humanos, el trato madre-hijo presenta una disimetría que lo podría convertir en la forma más violenta de dominio. La madre posee sobre su hijo mayor poder del que haya soñado jamás el peor de los tiranos» (Vegetti Vinzi 1992, 255).

L'ideal de mare afectuosa, tendra i bondadosa que promulga el model de família occidental no es dóna universalment, i no és més que un model que no té per què encaixar en la realitat, sobretot si tenim en compte que les dones amb fills tenen problemes no tan sols com a mares i dones en si mateixes, sinó que s'hi poden afegir problemàtiques socials i econòmiques. Si bé la mare se la marca per tal que socialitzi els seus fills d'una manera que dependrà de la seva cultura, no sembla que hi hagi cap mecanisme que reguli el fet que la mare pugui abusar de qualque manera del seu fill o filla. Exceptuant la violència física i l'explotació sexual, a Occident, és molt difícil que un nen pugui defensar-se davant la mare. Es dóna per segur, es deixa en mans del sentit comú, que una mare no educarà la seva prole en benefici exclusivament propi, no cometrà injustícies ni violacions de drets bàsics, perquè es considera natural l'amor maternal. De la mateixa manera, tampoc no es qüestiona, sinó que es dóna per evident i obvi, el concepte d'instint maternal universal.

Malgrat que la institució maternal fa segles que es reproduceix, i que les dones fa segles que lluiten en un enfrontament cara a cara, en una distància molt curta, fins i tot claustrofòbica de l'invisible àmbit domèstic, la vivència conflictiva no ha pogut canviar perquè encara no ha sortit a la llum.

«La primera figura de castración es siempre la de la madre, porque el niño sabe que está privada de sí misma. No obstante, contra toda evidencia, el deseo inconsciente propone la figura de una madre omnipotente a quien la hija reprocha no querer aquello de lo que es capaz, pero también de no ser capaz de aquello que quiere. [...] Lo que todas y cada una de las generaciones de mujeres reprochan a sus madres es la derrota histórica en el conflicto sexual»
(Vegetti Finzi 1992, 171).

Nascuda ja dins aquesta relació complexa i conflictiva, la dona assumirà des de petita que ha d'aprendre a conviure-hi, a viure-la com a inevitable, i possiblement siguin aquest conformisme i aquesta resignació el que li permetrà una integració més efectiva a la societat. Les frustracions que puguin sorgir en la filla respecte a la seva mare hauran de ser reprimides, silenciades, ja que odiar la mare és ser un ésser inadaptat, i en el cas de les dones, és odiar-se a elles mateixes (Blaise 1996, 550). Però és aquest odi el que reuneix tota la ràbia que una dona pot sentir arran de la seva situació en el patriarcat, i que aquest fa que es projecti de manera canalitzada en la mare. També la filla exerceix un rol del tot ambigu. La nena comença des del principi a amagar les seves vertaderes emocions en una relació en què la seva comunitat no ha dissenyat una situació còmoda per a ella.

Són molts els mecanismes que una mare pot emprar per dur a terme un tractament diferencial a les seves filles respecte dels seus fills, i ensenyar-les a adaptar-se a la seva posició social de desavantatge. En el mateix aprenentatge del llenguatge ja es fa visible aquesta diferència. Buxó ens explica que a la nena, en les societats «desenvolupades» se l'educa amb més severitat que el nen, que se l'escolta en menor mesura i se la reprèn més pel que fa al seu comportament social (1988, 114-115). La mateixa autora esmenta Calame Griaule per explicar quines són les pautes d'educació de les filles a la cultura dogon:

«El aprendizaje lingüístico de la niña está bajo tutela materna y es objeto de grandes precauciones en cuanto que, según rezan los mitos, la naturaleza poco estable de la niña la coloca en situaciones de peligro constantes. Para el fin de asegurar el desarrollo armonioso de su aprendizaje lingüístico y ayudarle a ser dueña de su palabra en el futuro, se la somete a una serie de pruebas. El carácter doloroso de

las mismas es para que aprenda a dominar sus emociones, ya que éstas le obligan a hablar demasiado» (1995, 111).

Així doncs, hi ha en la relació mare-filla aflicció i patiment. És la mateixa comunitat la que exigeix que es doni amb patiment. És una qüestió social el fet que les dones hagin d'interactuar de forma no harmoniosa. De la relació mare-filla, sempre invisibilitzada en l'àmbit subordinat domèstic, poques vegades ens percatam de la seva transcendència social. No s'emfatitzen tampoc realitats negatives associades a la maternitat, com la depressió postpart o l'infantici femení que es dona a moltes societats. Amb les paraules de Silvia Vegetti Fenzi sobre aquest darrer fet volem constatar definitivament el caire social de l'enfrontament de les mares i les filles:

«Sin ánimo de generalizar estos acontecimientos extremadamente raros, es imprescindible admitir que hay en la maternidad algo de conflictivo y de no resuelto que va más allá de la biografía de cada mujer en particular o de la historia de las mujeres en general y que adquiere una trascendencia para la evolución humana» (1992, 183).

El mite de la solidaritat entre dones, de la col·laboració entre oprimits, queda desaratat de l'experiència quotidiana quan es constata la competitivitat entre les dones. Segons la psicologia social més bàsica, la col·laboració i compenetració de grup apareix davant un enemic comú, que en el cas de les filles i les mares es podria resoldre en la figura del pare. Però és inútil i absurd lluitar contra la figura masculina perquè és la societat mateixa la que està configurada en benefici seu i en desigualtat per a la dona. Aquesta hauria de lluitar contra la configuració social sencera, i declarar una guerra de sexes que, com admet la mitologia, ja fou guanyada pels homes i els valors masculins a l'antiguitat.

«Si se utiliza el sexo para estimular y controlar el comportamiento agresivo, entonces se sigue que ambos sexos no pueden embrutecerse simultáneamente en el mismo grado. Uno u otro sexo debe ser adiestrado a ser dominante. Ambos no pueden serlo a la vez. Embrutecer a ambos equivaldría a provocar una guerra declarada entre los dos sexos. [...] En otras palabras, para hacer del sexo una recompensa al valor, se debe enseñar a uno de los sexos a ser cobarde» (Harris 1999, 103-104).

Sembla que l'única manera que la dona té per arribar a ensumar les delícies del poder és associant-se al patriarcat i deixar de pas de banda el perill de la marginació, d'una nova derrota. Amb la maternitat, la dona experimenta el fet de ser opressora, però també té l'oportunitat de pujar d'estatus a partir del seu fill mascle. A societats com l'àrab aquesta qüestió queda més clara:

«El bebé de sexo masculino es para una madre un hijo esperado, deseado, querido, que le permitirá, tras una infancia y una adolescencia difíciles, [...] la realización personal tan esperada: a través de este hijo participa en la construcción de lo que se convierte en su familia definitiva, realización dentro del único rol social que le está permitido. La maternidad de varones es, dentro de este contexto, una maternidad duradera, a diferencia de la maternidad de niñas. Sólo el hijo permite a una mujer disfrutar durante toda su vida de la posición de su madre, única posición que los hombres dominantes reconocen como honorable. [...]

»¿Cómo no va a esperar este momento que la recompensará de tantos años de sumisión, que vendará por fin la profunda herida narcisista de su relación primitiva con su primera madre?» (Lacoste-Dujardin 1993, 91).

La dona pot sentir una lògica motivació per invertir més energia en l'educació dels nens també a les societats occidentals. Una dona pot tenir la percepció (moltes vegades inconscient) que ella mateixa no ha pogut triomfar o assolir l'èxit desitjat pel fet de ser dona, pot veure projectat en el fill mascle el mateix projecte de vida que elles no pogueren assolir. El sentiment de manca, de ser un individu incomplet, pot ser també una explicació als desigs d'esdevenir mare d'un mascle que els doni identitat (Rodríguez Cachafeiro 1995, 85).

En la filla, la identificació amb el pare serà més atractiu, tal com ens explica el complex d'Electra. La filla intentarà rebutjar la mare per tal de poder afirmar-se, tal com veurem més aproximadament en el capítol següent.

Llavors, si són els homes els qui atorguen el poder, els dipositaris i distribuïdors de prestigi i béns socials, és lògic que es doni una competència entre les dones, i que el fet que la maternitat s'interposi entre elles no sigui un obstacle per competir o, almenys, per sentir rancúnia si és que s'han de donar per vençudes (Hite 1995, 163).

Podem anar més enllà i conciliar les idees de la competitivitat entre dones (a partir de la relació mare-filla) i la de la ignorància respecte a l'enfrotament que suposa la maternitat. Blaise explica la raó del manteniment i l'alimentació social d'aquest conflicte a través de la funció que la mare té de comportar-se com una mena d'ogre repressor, de dictador ridícul perquè actua en benefici d'altres i obeeix a l'esquema mental que ha creat la ideologia patriarcal que l'autora resumirà en el perfil de la «Fantasmadre».

«Si insistimos sobre esta figura, sobre esta fantasía masculina entre tantas otras, es porque lo esencial de su función consiste en alimentar especialmente el odio entre madres e hijas, primero, y entre mujeres después, colocando entre ellas una pantalla invisible, un espejo deformante que las vuelve odiosamente agresivas a las unas hacia las otras, sin que tengan mayor importancia las razones objetivas a menudo invocadas y que sin embargo no negaremos que tengan gran importancia» (1996, 486-487).

La conveniència de mantenir el conflicte afavoreix que la mare col·labori en la reproducció del masculisme. Sembla que a tots menys a la filla convengui reproduir el matriarcat, i que, de la mateixa manera, la dona estigui «atrapada» per la maternitat. A continuació ens centrarem en la perspectiva de cadascuna de les posicions confrontades.

3. La mare

Fins ara hem vist la figura de la mare com l'agent de repressió social. El control que exerceix la maternitat, això no obstant, no tan sols es duu a terme pel que fa a la filla, sinó que també afecta la mare mateixa. En esdevenir mare se li presenten un seguit de responsabilitats i obligacions implícites. La primera condició de l'actuació de la dona respecte a la seva maternitat és l'entorn en què ha de viure. Tal com ens diu Blaise, la mare és un actor social contextualitzat en unes coordenades determinades i ella és la primera que

pateix l'opressió d'una situació diferencial respecte al gènere masculí (1996, 549). La maternitat és un fet biològic, la repercussió social del qual és controlada per les circumstàncies socioculturals.

«El desear un hijo indirectamente, es decir, por el deseo de cumplir con las normas sociales, puede dar lugar a una actitud psíquica distendida que permite la producción de los deseos de las entrañas, que inicialmente no existían. [...]

»También ocurre a veces que las madres obedecen la Ley y reprimen a las criaturas en contra de sus deseos; es decir, a pesar de su producción deseante y en contra de ella, padeciendo ellas más si cabe el padecimiento de sus hijos (hay testimonios de madres chinas en este sentido). La represión o la indiferencia coexisten con el deseo» (Rodríguez i Cachafeiro 1995, 334-335).

És el mateix context, aleshores, el que ha procurat a la dona la necessitat creada de ser mare per adquirir un estatus reconegut a la societat i fins i tot a l'àmbit públic. El desig d'introduir-se dins l'engranatge social pot dur la dona a «prestar» el seu cos amb l'única finalitat de satisfer el que s'espera d'ella. Són molts els factors socials que s'interposen entre una mare i un/a fill/a. Tot grup humà té integrat dins els seus models culturals una manera de fer front a la maternitat, la socialització, l'educació. Però tot i que aquests fenòmens es duen a terme a partir d'unes pautes imposades, és a la mare qui es culpa si el procés no ha sortit bé. S'enfronta la mare al seu fill a causa d'aquestes pautes.

Una dona que rebutja la realització de la seva potencialitat materna és sospitosa de rebel·lió o de fracàs social. També el fet de tenir fills soles fa que la seva sigui considerada una «maternitat incorrecta». La maternitat està íntimament vinculada al matrimoni i a la família nuclear en les societats occidentals. El matrimoni i la maternitat «prometen» socialment ser la solució a les insatisfaccions humanes, atorgar la realització i plenitud personal (Rodríguez i Cachafeiro 1995, 85). La imatge de la dona que prescindeix de tota vinculació masculina per dur a terme la maternitat, o que s'alia amb les dels seus sexe i reconeix la plena llibertat de la filla, o fa el seu camí sola i decideix no tenir fills, és considerada més o menys salvatge, antisocial. Aquesta idea roman en l'inconscient col·lectiu, el qual queda reflectit a la mitologia. Bachofen recull en el seu treball la figura que l'home tem, la por a la revenja que un dia hipotèticament dugueren a terme les dones «salvatges» de Lemnos en una lluita de sexes primigènia, la qual queda projectada en la idea de l'amazona:

«Las mujeres lemnias encuentran más placer en la vida amazónica y la habilidad guerrera que en la realización del destino femenino. La orden de Afrodita, que señala el matrimonio y la procreación como la meta más elevada en la vida de la mujer, no encuentra cumplimiento. La habilidad guerrera tiene más valor que la maternidad. En lugar de una maternidad inclinada hacia el hombre, fielmente dedicada a él, aparece la vida amazónica, que se enajena cada vez más del destino femenino, y con mucha razón puede ser descrita como violación del culto de Afrodita. A esta conformación de la vida femenina necesariamente le sigue la aversión para con los hombres. Afrodita venga el abandono de su culto retirando a las mujeres de su atractivo amoroso» (1992, 220).

La dona que es rebel·la contra allò que se suposa que és la seva natura perd tota la valoració social que se li dóna (l'atractiu, com a indicador de prestigi, el regal d'Afrodita, deessa femenina a la qual cal imitar per ser dona). Ser «dona» és complir el rol que la societat disposa que ha de tenir una dona. Se suposa que la maternitat al servei de l'home és el que en gran mesura ens fa dones.

Si bé a la dona se la prepara per tenir nens, no se la prepara prou (fins i tot podem parlar que s'amaga la realitat materna sota els tabús, els prejudicis, les creences i els mites) per suportar la gran càrrega de responsabilitats i esforços, d'anul·lació personal i frustracions que el fet de ser mare comporta. Molts cops s'apunta a aquesta manca d'expectatives convenientment ajustades al desig matern com una de les causes que provoquen la depressió postpart (Vegetti Finzi 1992, 183). De sobte, després del part, la dona pot experimentar que el fet matern no l'omple tant com es pensava, no s'ajusta a la idea gairebé mística que s'associa a l'infantament, i potser no sent la plena realització com a dona que molts elements socials havien promès que sentiria. És així com les filles desencantades es poden sentir menys entusiasmades per canviar les tradicions socials i seguir les mateixes pautes amb les quals les educaren a elles, ja que són les més properes i les que més coneix.

Immersa en un sistema que sembla superior a ella i en el qual ha de tenir el rol que li pertoca, la mare nota de seguida les exigències de l'entorn. La filla serà l'obra en la qual es doni resposta a totes les expectatives que es dipositen en el seu rol. Presentar-la en societat no és presentar un individu que respon per ell tot sol, sinó que és presentar-se a si mateixa; suposa un examen, un judici en el qual sentenciaran si ha triomfat o fracassat com a mare. Aquest fet és present en molts exemples.

«En todas las culturas bárbaras, la castidad de la novia no es considerada como una virtud de la joven, sino que es adjudicada a sus padres y particularmente a su madre, como reconocimiento de su vigilancia. El valor cotizante de la virginidad no es preservado por principios morales sino por la protección de las propias niñas» (Briffault 1974, 403-404).

Com veiem, doncs, la dona té un pes important en l'estructura patriarcal. Són els pares els qui dominen i concentren el poder públic, però el poder de modelar els individus recau en les mans de les mares. Rodrigáñez i Cachaferiro afirmen que sense elles seria impossible la repressió i l'obediència necessària en una societat basada en l'autoritarisme (1995, 69). La mare és la primera que ensenya a abaixar el cap davant el poder. I si no complissin favorablement amb aquesta condició, si no mostrassin amb l'exemple la submissió, fracassarien en la tasca que se'ls ha atribuït.

En l'actualitat, i especialment a les societats «desenvolupades», podem dir que, a més de la triple jornada (com a professional, mestressa de casa i educadora dels fills), la mare sent la pressió d'intentar acatar-se a l'ideal de mare que se li imposa. Sobre ella pesen les expectatives d'haver de ser divina i ferma, invulnerable i resistent, santa i resignada, pacient i incansable, divina i inhumana. La culpabilitat serà un sentiment que apareixerà com a censor intern, i que l'acompanyarà sempre. Contínuament la mare tindrà raons per experimentar la culpabilitat (Debold, Wilson i Malavé 1993, 57).

Si bé havíem dit que l'esquizofrènia social que s'aplica a la filla d'haver-se de negar a si mateixa per integrar-se o rebel·lar-se per afirmar-se, també existeix una paradoxa respecte a les mares. A elles els serà impossible trobar un equilibri perfecte entre l'exigència de ser l'agent portador de l'afecte i de la disciplina alhora (Hite 1995, 155). Cal ser dura, agressiva i inflexible per poder inculcar els valors que les filles necessitaran per

desenvolupar-se en el context que els pertoca, uns valors que no són els femenins, que no són els propis.

Tots els factors esmentats fan de la mare un ens social antipàtic en la pràctica, estressat i estressant, confós, frustrat. La mare tindrà dificultats per ser amable i atenta amb les seves filles i a ulls d'aquestes darreres el pare serà la personalitat desitjable per ambdues, i això serà un element més de competitivitat i rivalitat, segons la teoria psicoanalítica.

Malgrat els intents socials de «deshumanitzar» la persona que hi ha sota el rol de la mare, els sentiments que té aquesta no poden ser ignorats com a explicacions a la seva actuació. L'enveja que una mare pot sentir pel ple desenvolupament de la filla podria funcionar com a mecanisme motivador de la reproducció social patriarcal.

«Una madre es una mujer prisionera de la moral y de la ideología de un sistema gobernado por los hombres, regido por unos “valores”, defendido por su Justicia y policía. Quien está prisionero soporta mal la libertad de los demás y los percibe como extraños, aun cuando sean sus propios hijos. Quien no vive, o vive mal, puede llegar a querer impedir vivir a los demás. [...] Quien es forzado a la obediencia, desde hace milenios, querrá ver obedecer a los otros, imponerles la misma regla, e incluso ir más allá, puesto que el odio nace de la servidumbre, antes de desarrollar, dentro de un fatal engranaje, una pulsión de muerte.» (Blaise 1996, 557).

Aquesta «pulsió de mort» inflingida per l'entorn grupal és la pulsio que afavoreix la mort social de la dona com a individu ple. El fenomen de les dones sotmeses, castrades, disciplinades assegura l'ordre social i en prova l'efectivitat tant en el present, com en el passat, com en el futur. La imatge que pot tenir d'ella mateixa una dona que ha assumit la cultura que la menysprea i la col·loca en una situació de subordinació serà heretada per les seves filles.

4. La filla

Tan sols en conèixer el sexe d'una persona, a vegades fins i tot abans de néixer, es condicionarà el seu destí segons si és mascle o femella en les societats humanes. I aquest fet comença en la primera actuació de la mare. Com hem vist anteriorment i com ens diu Héritier, no dóna el mateix valor al naixement d'una nena que al d'un nen (1996, 191). Des del principi, les consideracions que s'atribueixen a un gènere o a un altre seran aplicades al nounat. La creença que els nens són més forts o que les nenes ploreu més són alguns exemples d'aquestes creences que encara en societats «desenvolupades» es mantenen (Belotti 1976, 22) i que provocaran ja un plantejament diferent de la mare envers la filla. Sobre aquestes primeres actituds es fonamentarà el desenvolupament de la relació.

Sabem que la socialització es porta a terme en gran mesura en la imitació de les noves generacions de l'exemple de les majors. Serà en l'observació de la progenitora o/i de les dones significatives a la seva vida, per aprenentatge vicari, com la nena prendrà consciència de quin és el lloc que la comunitat li reserva. L'exemple que rep de la seva mare pot provocar en ella una sensació de rebuig que les separi. La filla rebutja el paper que l'espera, menyspreant la seva pròpia mare, a les societats occidentals. Existeix llavors, tal com indica Adrienne Rich, una resistència a identificar-se amb la situació d'inferioritat i de sacrifici de la mare que la societat patriarcal li exigeix:

«La matrofobia se puede considerar la escisión femenina del yo, el deseo de expiar de una vez por todas la esclavitud de nuestras madres, y convertirnos en individuos libres. La madre representa a la víctima que hay en nosotras, a la mujer sin libertad, a la mártir. Nuestras personalidades parecen mancharse y suponerse peligrosamente a la de nuestra madre» (1970, 233).

El perill de veure's com ella aterreix la filla i l'allunya de la seva mare. La nena sent que allò que veu en ella no li agrada, que el seu destí predeterminat no és el més desitjable. Aquest rebuig haurà de ser revisat per la filla a l'hora d'esdevenir dona, perquè dependrà de la seva integració social, adaptar-se i conformar-se. És llavors quan ha d'incorporar als seus esquemes que els adults que l'han portada al món i que l'hi introdueixen, els seus protectors, i sobretot l'adult del seu propi sexe, són els primers repressors i «obstaculitzadors» del seu ple desenvolupament.

Com havíem esmentat abans, Buxó ens diu que la nena és educada amb més severitat i més vigilada. La societat enfronta la filla a un dilema força important. En primer lloc, si s'enfronta a la mare, i a tots els elements repressors d'abnegació i conformisme que representa, tindrà problemes amb els membres de la comunitat a la qual pertany si vol passar de nena a dona. Si no té una sociabilitat plena i adient al que s'espera d'ella, caurà en perill de marginació. I paral·lelament, l'única fórmula que té per autorealitzar-se és trencar per sempre el vincle matern i assumir el paper antisocial de rebel. La filla sap que aquests són els dos extrems d'un *continuum* en el qual ha d'oscil·lar.

Està clar que la filla sempre hi té a perdre. I la figura més important i primera que li demostra aquest fet és la seva pròpia mare, amb qui comparteix la meitat de material genètic i que l'engendrà, la persona a qui més por té d'assemblar-se. Serà a partir d'aquesta relació d'odi submergit d'on naixeran els sentiments de traïció i de projecció de la ràbia envers la mare. La filla no entén com la mare s'anul·la i obeeix els manaments antidona d'una societat que perjudica ambdues.

«La madre funcional es “la esposa irreprochable”, “la educadora responsable”, en el mejor de los casos la madre odiada (por su hija), en el peor la madre que odia a su proginie con la que la han cargado de manera exclusiva, la madre mutiladora porque ella está mutilada, la madre suicida por rechazo de una muerte cotidiana. Pero estas verdades son negadas» (Blaise 1996, 543).

Victoria Sau, al llibre *El vacío de la maternidad. Madre no hay más que ninguna*, posarà un exemple de la manera com la mare ideal i afectuosa, satisfeta amb el seu paper, no sempre es correspon amb la percepció que les filles tenen d'ella, citant la percepció de la mateixa Simone de Beauvoir de la relació d'ella i la seva germana amb la seva mare:

«Su amor por nosotras era tan profundo como exclusivo y la amargura con la que lo sufríamos reflejaba sus propios conflictos. Muy vulnerable, [...], el rencor difuso que la poseía se traducía en conductas agresivas, franqueza brutal, pesada ironía; a menudo manifestaba para con nosotras una maldad más atolondrada que sádica: no quería nuestra desdicha, sino una prueba de su poder» (1995, 25).

És difícil que la filla vulgui sentir-se unida i solidària amb la mare amargada i de tracte difícil, amb la mare cansada o ressentida, estressada o envejosa, resignada o silenciosa.

da, invisible o castradora. Aleshores, la identificació amb el pare serà més important, potser injustament, ja que no serà ell qui carregui amb el major pes de la responsabilitat de la seva educació.

La conflictivitat que pateix la filla interiorment no tan sols prové de l'odi a les del seu propi gènere, que s'ha originat en el de la seva mare. Faci el que faci la filla veurà qüestionats i limitats els seus moviments. Amb això i amb l'efecte de la profecia autocomplida es propiciarà que esdevingui el que s'espera d'ella. La societat està preparada, i prepara així la nena perquè fracassi en els seus intents de ser diferent a la mare. Si no es rebel·la s'interpretarà que assumeix de bon grat les condicions socials i que, per tant, aquestes són correctes i justes i, si ho fa, confirmarà la idea de la perversitat i histèria natural de la dona i evidenciarà el malencert de la seva mare com a controladora social.

Conclusió

La funció maternal, no remunerada ni reconeguda en l'àmbit públic, necessita la invisibilitat i l'obscuritat per reproduir el rol social femení. La mistificació de la maternitat, la família com a base de l'estructura social, el concepte d'«instint maternal», la major responsabilització en la criança dels infants i la identificació de dona com a mare, construeixen l'obligació maternal. La mare es converteix així en el primer i més fonamental agent educatiu. I en el cas de les nenes, aquesta funció educativa durà implícit l'aprenentatge del rol subjugat.

La dona veu en la seva funció maternal una oportunitat per al poder, tot i implicar una traïció a la seva individualitat com a subjecte dona. D'aquesta manera la dona aprèn a adaptar-se a un context no dissenyat per a ella. La socialització diferenciada entre els fills i les filles és l'eina que té per integrar-se en la societat patriarcal. A través del fill podrà trobar el prestigi social que com a dona no pot tenir, i aleshores serà en ell en qui faci una major inversió educativa dirigida al poder. Pel que fa a la filla, la competitivitat amb ella la conduirà a educar-la per a tot el contrari, per a la integració en la subcultura femenina.

En el context de la incomoditat social que suposa la relació mare/filla hem vist que la socialització de la filla té una funció de control social implícita també per a la mare. És en la traïció de la mare a la seva filla en preparar-la per al patriarcat que la mare s'integra en la comunitat. En tenir una filla, les expectatives que la comunitat diposita sobre la mare seran la socialització en les condicions patriarcal, i la dona haurà de reproduir ella mateixa les pautes culturals que la sotmeten, reafirmant-les doblement, ja que la mare és avaluada en la filla. En el fet de ser ella la que aplaca la possible rebel·lia de la filla, aplaca la seva pròpia rebel·lia. En l'acte de transmissió cultural no sols és la nova generació la que es col·loca en el seu rol social sotmès.

Aquesta funció de control conflictiva que s'atribueix a la mare com a agent educatiu, aleshores, minvarà la força de les dones per fer front al poder masculí. La mare, traïdora al seu gènere i lleial al poder que la domina, té l'hostil càrrec de matar la solidaritat femenina abans que es generi.

Tan sols és en les societats occidentals que les dones poden triar entre el triomf professional o el familiar. Amb la incorporació de la dona al mercat laboral i a la independència econòmica es planteja més clarament la disjuntiva dona-mare. I és en aquesta obligació d'elecció que veiem una desigualtat més entre homes i dones, ja que aquest «dilema» no és tan important en el cas d'ells, perquè no se'ls atribueix tanta responsabilitat familiar.

Així doncs, com al mite d'Orestes, la mare serà la dona socialment vençuda, pel seu encàrrec de reproductora social.

Bibliografía

- BACHOFEN, Johann Jakob (1992). *El matriarcado*. Madrid: Akal.
- BEAUVOIR, Simone de, esmentada a SAU, Victoria (1995). *El vacío de la maternidad. Madre no hay más que ninguna*. Barcelona: Icaria.
- BELOTTI, Elena (1976). *A favor de las niñas*. Caracas: Monte Ávila.
- BLAISE, Suzanne (1996). *El rapto de los orígenes o el asesinato de la madre*. Madrid: Vindicación Feminista.
- BRIFFAULT, Robert (1974). *Las madres*. Buenos Aires: Siglo Veinte.
- BUXÓ REY, M. Jesús (1988). *Antropología de la mujer. Cognición, lenguaje e ideología cultural*. Barcelona: Anthropos.
- DEBOLD, E.; WILSON, M.; MALAVÉ, I. (1993). *La revolución en las relaciones madre-hija*. Barcelona: Paidós.
- GRIAULE, Calame, esmentat a BUXÓ REY, M. Jesús (1988). *Antropología de la mujer. Cognición, lenguaje e ideología cultural*. Barcelona: Anthropos.
- HARRIS, Marvin (1999). *Vacas, cerdos, guerras y brujas*. Madrid: Alianza.
- HÉRITIER, Françoise (1996). *Masculino/Femenino*. Barcelona: Ariel.
- HITE, Shere (1995). *Informe Hite sobre la familia*. Barcelona: Paidós.
- LACOSTE-DUJARDIN, Camille (1993). *Las madres contra las mujeres. Patriarcado, maternidad en el mundo árabe*. Madrid: Cátedra.
- LÉVI-STRAUSS, Claude (1999). *El pensamiento salvaje*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- RICH, Adrienne (1970). *Nacida de mujer*. Barcelona: Noguer.
- RODRIGÁÑEZ, Casilda; CACHAFEIRO, Ana (1995). *La represión del deseo materno y la génesis del estado de sumisión inconsciente*. Madrid: Nossá y Jara.
- SAU, Victoria (1995). *El vacío de la maternidad. Madre no hay más que ninguna*. Barcelona: Icaria.
- VEGETTI-FINZI, Silvia (1992). *El niño de la noche. Hacerse mujer, hacerse madre*. Madrid: Cátedra.